

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1972
metai

VILNIUS

1973

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1972

VILNIUS

1973

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1972

VILNIUS

1973

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД
1972

ВИЛЬНЮС

1973

Redakcinė kolegija

Jurginis Juozas, Merkys Vytautas, Milius Vacys, Strazdūnaitė Rita (sekretorė), Sadžius Henrikas (vyr. redaktorius pavaduotojas), Tautavičius Adolfas, Tyla Antanas, Vaitkevičius Bronius (vyr. redaktorius), Zepkaitė Regina

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-137}{M851(10)-73}$ Z-73

UDK 9(474.5)23

KONFLIKTO TARP LIETUVOS IR LENKIJOS PAAŠTREJIMAS 1927 m. ir TARYBŲ SAJUNGOS POZICIJA

REGINA ŽEPKAITE

Priešiški santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos, susiklostę po Vilniaus konflikto, 1920—1939 metais keletą kartų buvo pasiekę labai didelę įtampą. Grėsė karas, galėjęs sužlugdyti mažos ir silpnos Lietuvos valstybingumą, užtraukti nacionalinį pavergimą, peraugti į karą Rytų Europoje.

Tokia reali grėsmė lietuvių tautai buvo susidariusi 1927 metais.

Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1927 m. ir galimas karas tarp abiejų šalių buvo plačiai komentuojami tuometinėje Lietuvos, Lenkijos ir užsienio spaudoje. Ir Lietuvos, ir Lenkijos buržuazinė spauda teisino savo šalies vyriausybių politiką ir kaltino priešingą pusę. Vieną ar kitą šalį rėmė arba laikė kalta Vakarų Europos laikraščiai.

Buržuazinėje lietuvių ir lenkų istoriografijoje 1927 m. konfliktas nušviečiamas taip pat tendencingai ir vienpusiškai¹. Buržuazinių istorikų bei publicistų darbuose daugiausia analizuojama Tautų Sąjungos 1927 m. gruodžio mėn. sesija ir jos reikšmė.

Nemažai vietos Lietuvos ir Lenkijos santykiams 1927 m. nušviesti skyrė tarybinė spauda. Vertas dėmesio tarptautinių santykių specialisto M. Bacho straipsnis². Autorius giliai analizuoja konfliktą, objektyviai vertina imperialistinių valstybių poziciją. Tačiau jo straipsnyje priklausomai nuo to meto sąlygų pasigendame nuodugnesnio TSRS vaidmens nušvietimo šiame konflikte.

Siuo klausimu yra rašę ir tarybiniai lietuvių istorikai. J. Žiugžda³ pirmasis pažymėjo Tarybų šalies politikos reikšmę lietuvių tautos laisvės išsaugojimui 1927 metais. K. Navickas⁴ Lietuvos ir Lenkijos konfliktą nušvietė plačiau ir, remdamasis daug gausniais šaltiniais, parodė, kad Lietuva išvengė imperialistinės agresijos tik Tarybų Sąjungos dėka. R. Cepas aiškino plečkaitininkų vaidmenį Lenkijos kariniuose pasirengimuose⁵.

¹ Z. Budecki, Stosunki polsko-litewskie po wojnie Swiatowej 1918—1928, Warszawa, 1928; V. Gustainis, Lenkai ir Lenkija, K., 1937.

² М. Г. Бах, Внешняя политика Вольдемараса и Виленский конфликт, Мировое хозяйство и мировая политика, 1928, № 1.

³ J. Žiugžda, Lietuvių ir rusų tautų santykiai istorijos vystymosi eigoje, K., 1964.

⁴ K. Navickas, TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920—1940 metais, V., 1964.

⁵ R. Cepas, Kai kurie antifašistinio judėjimo Lietuvoje 1927—1928 metais klausimai, Už socializmo sukūrimą Lietuvoje, V., 1969.

1927 m. Lietuvos ir Lenkijos konfliktas atsispindi ir JAV istoriko A. E. Seno knygoje „Didžiosios valstybės, Lietuva ir Vilniaus klausimas“⁶. Joje autorius atskleidžia daug įdomių faktų, bet čia pasigendame pagrindinių klausimų: ryšio su bendra to meto tarptautine padėtimi ir gilesnio TSRS vaidmens nušvietimo ir įvertinimo.

Siame straipsnyje autorė siekia nustatyti Lietuvos ir Lenkijos konflikto ryšį su bendra tarptautine ir Lietuvos vidaus padėtimi, atskleisti TSRS pastangas apsaugoti ne tik Lietuvos suverenumą, bet ir ginti taiką Rytų Europoje.

1. Antitarybinė Anglijos konservatorių politika

Kai 1924 m. pabaigoje Anglijoje į valdžią atėjo konservatoriai, Anglijos vyriausybė ėmė komplikuoti santykius su Tarybų Sąjunga. Būtent tokios politikos šalininkai Anglijoje buvo stambūs monopolistai, neturėję nieko bendra su prekyba tarp Anglijos ir TSRS, kapitalų savininkai, investavę savo milijonus Kinijoje, Indijoje ir kitose Rytų šalyse, buvusių carinėje Rusijoje įmonių ir kapitalų savininkai ir kiti stambiosios reakcinės buržuazijos atstovai. Jie vis daugiau įtakos įgijo Anglijos parlamente bei vyriausybėje⁷.

Tarptautinė padėtis buvo įvertinta VKP(b) CK ir CKK jungtiniame plenumo (1927 m. liepos 29—rugpiūčio 9 d.). Plenumas pažymėjo, jog tarptautinės padėties paaštrėjimo pagrindą sudarė tai, „... kad kapitalizmas sustiprėjo,— tiek grynai ekonominėje srityje, tiek ir politinėje srityje, ... tuo pačiu metu augant revoliucinės socialistinės statybos laimėjimams TSR Sąjungoje, besiplečiant liaudies revoliucijai Kinijoje, smarkiai bruzdant kolonijinėms tautoms ir pastebimai pakairėjus proletarinėms masėms Europoje“⁸.

Reakcionieriams veikiant, jau 1924 m. pabaigoje buvo nutrauktos ekonominės derybos tarp Anglijos ir Tarybų Sąjungos. 1925 m. Anglijos konservatoriai Lokarno konferencijos pagalba stengėsi ekonomiškai ir politiškai izoliuoti Tarybų šalį. 1926 m. birželio mėn. konservatorių vyriausybė protestavo prieš tai, kad TSRS profsąjungos teikė pagalbą streikavusiam Anglijos proletariatui, ir kaltino Tarybų Sąjungą kišimusi į Anglijos vidaus reikalus. Per savo agentus Anglijos konservatoriai organizavo antitarybines provokacijas: buvo užpultos TSRS atstovybės ir įstaigos Pekine ir Londone, išprovokuotas tarybinių diplomatinių kurjerių užpuolimas Latvijoje, nužudytas TSRS įgaliotasis atstovas Lenkijoje P. Voikovas, ir kt.

⁶ A. E. Senn, *The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question 1920—1928*, Leiden, E. J. Brill, 1966.

⁷ *История дипломатии*, т. III, М., 1965, p. 478.

⁸ TSKP suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų rezoliucijose ir nutarimuose, t. II, V., 1956, p. 345—346.

1927 m. gegužės 27 d. Anglijos vyriausybė nutraukė diplomatinius santykius su Tarybų Sąjunga. „Kontrrevoliucinio karo prieš TSRS pavojus yra aštriausia dabartinio laikotarpio problema“⁹,— buvo pažymėta TSKP CK ir CKK jungtiniame plenume (1927.VII.29—VIII.9), apibūdinant tarptautinę padėtį.

2. Imperialistinių valstybių vadovų siekimai sureguliuoti Lietuvos ir Lenkijos santykius

Tam tikra vieta 1925—1927 m. Anglijos reakcinių sluoksnių politikoje buvo skiriama Lietuvos ir Lenkijos santykiams.

Anglijos užsienio reikalų ministras O. Čemberlenas, 1925 m. lapkričio 10 d. kalbėdamasis su E. Galvanausku, Lietuvos atstovu Londone, rekomendavo Lietuvai „giliai užslėpti širdyje“ Vilniaus klausimą, skiriantį ją su Lenkija, ir „neeikvoti savo energijos kasdieniniam vien praeities kartojimui, kad ir skaudžios praeities“. Jis priminė, kad taikos stabilizavimo reikalas neleidžia Lietuvai likti „izoliuotoj padėty“, ir reikalavo giliai pasvarstyti, kaip rasti bendrą kalbą su Lenkija. Santykių tarp Lenkijos ir Lietuvos nebuvimas „jums nėra naudingas, o gali atsirasti ir tokių momentų, kada jis gali būti ir pavojingas“,¹⁰ — įspėjo O. Čemberlenas.

1926 m. birželio mėn. Lietuvoje atėjus į valdžią valstiečiams liaudininkams ir socialdemokratams, naujoji vyriausybė tęsė derybas su TSR Sąjunga. 1926 m. rugsėjo 28 d. tarp Lietuvos ir TSRS buvo pasirašyta nepuolimo sutartis. Ji sustiprino tarptautinę Lietuvos padėtį ir sužlugdė imperialistų mėginimus įtraukti Lietuvą į antitarybinę Lenkijos vadovaujamą sąjungą.

Lietuvos užsienio reikalų ministerijos dokumentuose ne kartą buvo pažymėta, kad Anglijos vyriausybė „nepatenkinta Lietuvos elgesiu“¹¹. Politiniai Lietuvos vadovai neabejojo, kad Anglijos konservatoriai neprieštaravo Lenkijos išpuoliams ir ruošiamai agresijai prieš Lietuvą 1926 metais¹².

Fašistinis perversmas Lietuvoje (1926.XII.17) ir A. Smetonos bei A. Voldemaro atėjimas į valdžią imperialistinių valstybių vadovams teikė vilčių tikėtis naujo kurso Lietuvos užsienio politikoje.

JAV istorikas A. E. Senas pažymi, kad pirmasis iniciatyvos išspręsti Lenkijos santykius su Lietuva ėmėsi J. Pilsudskis. Naujųjų 1927 metų išvakarėse pasikalbėjime su Prancūzijos įgaliotuoju ministru Lenkijoje

⁹ Ten pat.

¹⁰ CVA, f. 383, ap. 7, b. 593, l. 12—14.

¹¹ Ten pat, b. 625, l. 84.

¹² Ten pat, l. 84, 119.

Ž. Larošu (J. Laroche) jis pastebėjo, kad dabar (t. y. įvykus fašistiniam perversmui Lietuvoje.— R. Ž.) galima būtų imtis žygių likviduoti vadina-
mą „Lietuvos problemą“¹³.

Kaip pradėjo veikti tarptautinė diplomatinio ir politinio spaudimo ma-
šina, nustatyti sunku. Iš spaudos žinome, kad 1927 m. sausio 11 d. A. Sme-
toną aplankė Anglijos įgaliotas ministras Pabaltijo kraštams T. Vonas
(Vaughan). Kalbėdamiesi jie lieté Lietuvos ir Lenkijos santykių klausimą,
ir T. Vonas pabrėžė, kad Europa „laukianti iš Lietuvos taikingumo“¹⁴.

Norėdami Lietuvą ir Lenkiją sutaisyti, 1927 m. vasario 19 d. Anglijos,
Prancūzijos ir Italijos įgaliotieji ministrai Lietuvoje, savo vyriausybių
pavesti, kreipėsi į Lietuvos vyriausybę, išreikšdami pageidavimą, kad Lie-
tuva užmezgtų draugiškus santykius su Lenkija¹⁵. Toks pat demaršas bu-
vo padarytas ir Varšuvoje.

3. Lietuvos vyriausybės laviravimas

Sureguliuoti santykius su Lenkija buvo neįmanoma Lietuvos vidaus
padėties požiūriu. Kai tik Lenkijos militaristai užgrobė Vilnių, diduma
lietuvių tautos pasisakė prieš bet kokį susitarimą su buržuazine-dvarinin-
kine Lenkija, reikalavo kovoti už teisingą Vilniaus klausimo išsprendimą,
už jo grąžinimą Lietuvai. Kiekviena į valdžią atėjusi buržuazinė vyriau-
sybė savo deklaracijose buvo priversta žadėti, kad kol nebus atitaisyta
Lietuvai padaryta skriauda, tol negalės būti normalių santykių tarp Lie-
tuvos ir jos pietų kaimyno.

Fašistinė A. Voldemaro vyriausybė, norėdama patraukti į savo pusę
Lietuvos visuomenės daugumą, ypač naudojosi jos jausmais Vilniaus at-
žvilgiu.

Tuoju po fašistinio perversmo, 1926 m. gruodžio 20 d., kalbėdamas
spaudos atstovams apie naujosios vyriausybės užsienio politiką, A. Vol-
demaras pareiškė, kad „santykiai su Lenkija pasilieka tie patys, kaip ir
pirmiau“, jog „atsisakymas nuo Vilniaus būtų valstybės išdavimas“¹⁶.

Labai svarbi vieta Vilniaus klausimui skirta 1927 m. vasario 25 d. vy-
riausybės deklaracijoje. Joje ryškiai pabrėžta, kad „Lietuva turi būti ne-
priklausoma ir su sostine Vilniuje“, jog „be Vilniaus Lietuva nėra vien-
tisas ir pilnas organizmas“¹⁷.

¹³ A. E. S e n n, min. veik., p. 185.

¹⁴ Lietuvis, 1927.I.12.

¹⁵ CVA, f. 383, ap. 7, b. 710, l. 345.

¹⁶ Lietuva, 1926.XII.21.

¹⁷ Lietuva, 1927.II.26.

Deklaracijoje nenutylėta vyriausybės pozicija imperialistinių valstybių vadovų iškeltais klausimais, pažymint, kad tokios programos, kaip Vilniaus atgavimas, staiga esą negalima įgyvendinti ir už tai reikią kovoti etapais. „Ruošdami šią atpirkimo dieną, mes nevengsime nė vienos priemonės, kuri mus artins prie galutinio tikslo. Taigi, jeigu būtų reikalo, mes nevengsime netgi derėtis su Lenkija, jei tik šios derybos eis tais klausimais, kurie prisidės prie mūsų programos realizavimo“¹⁸,— pareikšta dokumente.

Oficialus Lietuvos vyriausybės atsakymas į Vakarų valstybių atstovų demaršą buvo duotas 1927 m. balandžio 3 d. notoje¹⁹. Vyriausybė joje išdėstė lietuvių tautos poziciją Vilniaus klausimu. Ji pabrėžė, kad atsisakymas užmezgti bet kokius santykius su buržuazine-dvarininkine Lenkija yra lietuvių tautos kovos už savo sostinę forma. Lietuvių tautos giliu įsitikinimu, bet kokie santykiai su Lenkija, nepasikeitus politinei ir juridinei padėčiai, reikštų, jog Lietuva atsisakanti teisių į Vilnių, „ko jokia Lietuvos vyriausybė niekad negalės leisti“,— pažymėta notoje. Tai buvo faktiškas Lietuvos fašistinės vyriausybės pripažinimas, kad ji turinti skaitytis su tautos nuomone. Toliau notoje aiškinama, kad santykių su Lenkija užmezgimas pareikalautų „pakeisti kai kuriuos vidaus įstatymus, ko Lietuvos vyriausybė negali padaryti, saugodama vidaus tvarką“²⁰. Toliau A. Voldemaro vyriausybė padarė neaiškia užuominą, kad ateityje būtų numatyta persvarstyti Vilniaus klausimą. „Jeigu tokie galimumai egzistuotų,— rašoma notoje,— respublikos vyriausybė būtų pasiruošusi tartis dėl jų su Lenkijos vyriausybe, kad galėtų pasiekti abiem šalims priimtina sprendimą“²¹. Čia pat ji pareiškė sutinkanti žengti pirmąjį žingsnį, užmezgant normalius santykius su Lenkija,— pripažinti Lenkiją de jure, jei tą patį padarytų ir Lenkijos vyriausybė.

Kaip matyti iš Lietuvos įgaliootojo ministro Paryžiuje 1927 m. kovo 8 d. telegramos, Lenkijos vyriausybė taip pat sutiko užmezgti „normalius ir net širdingus santykius su Lietuva“, bet su sąlyga, kad „Vilniaus klausimas tuo tarpu būtų paliktas visai nuošaliai ir rezervuotai“²².

1927 m. gegužės 14 d. Lenkijos vyriausybės notoje buvo reikalaujama, kad „iš Lietuvos vyriausybės būtų išgauta... formali deklaracija, jog vadinamas „karo stovis“ tarp tų dviejų kraštų neegzistuoja“²³.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Lithuanie et Pologne. Notes des gouvernements Lithuanien et Polonais. Relatives au Conflit Lithuano-Polonais, K., 1927, p. 17—20.

²⁰ Ten pat, p. 18.

²¹ Ten pat, p. 19.

²² CVA, f. 383, ap. 7, b. 710, l. 334.

²³ Lithuanie et Pologne... , p. 22.

Gavę abiejų šalių vyriausybių principinį sutikimą užmegzti normalius santykius ir sužinoję jų sąlygas, Vakarų valstybių politikai ėmėsi derinti jų reikalavimus. Pagrindinis vaidmuo čia teko Prancūzijos politiniams veikėjams. Prancūzijos įgaliotasis ministras Lietuvoje G. Po (Puaux) gegužės 30 d. pasiūlė Lietuvos vyriausybei tokį projektą: „Lietuvos vyriausybė pripažįsta de jure Lenkijos vyriausybę. Normalių santykių ir sienos nustatymas yra tolesnių derybų objektas. Lietuvos vyriausybė pareiškia, kad yra taikiuose santykiuose su Lenkija“²⁴.

Prancūzijos įgaliotojo ministro sudarytas projektas rodo, kad buvo atsižvelgta į abiejų šalių reikalavimus.

Buržuaziniai Lietuvos politikai patys pripažino, kad po pirmųjų suartėjimo žingsnių turi eiti diplomatinės ir „visokios techniškos derybos tarp abiejų valstybių, žinoma, pirmoj eilėj miško plukdymas Nemunu, telegrafas, telefonas, paštas, tranzitas geležinkeliais ir t. t.“²⁵ Po to, žinoma, Lenkija darys Lietuvai dar didesnį spaudimą ir stengsis ją visiškai ekonomiškai pajungti.

Paklusdami Vakarų valstybių politikų reikalavimams, Lietuvos fašistinės vyriausybės vadovai tęsė paruošiamąjį darbą santykiams su Lenkija užmegzti. Tuo reikalu tartis į Paryžių 1927 m. birželio mėn. buvo nuvykęs A. Voldemaras²⁶. Ten jis buvo susitikęs su Lenkijos užsienio reikalų ministru A. Zaleskiu. Paryžiuje buvo susitarta, kad karo padėties panaikinimo tarp Lietuvos ir Lenkijos pareiškimo projektą sudarysianti Lietuvos vyriausybė, o de jure pripažinimo — Prancūzijos užsienio reikalų ministerija²⁷.

Nepaisant gana sklandžios paruošiamojo darbo pradžios, tolesnė jo eiga vyko daug lėčiau ir, kaip matyti iš Lietuvos užsienio reikalų ministerijos susirašinėjimo su savo atstovu Prancūzijoje, Lietuvos vyriausybė liepos pabaigoje dar nebuvo pateikusi pareiškimo projekto dėl karo padėties su Lenkija panaikinimo²⁸. Lietuvos vyriausybė dargi pareikalavo, kad jai būtų leista sudaryti ir de jure pripažinimo projektą²⁹.

Viena iš svarbiausių priežasčių, nulėmusi Lietuvos vyriausybės delsimą, buvo vidaus padėtis. Aną 1927 m. gegužės 14 d. Lietuvos atstovo Prancūzijoje pranešime A. Voldemarui pažymėta, kad Prancūzijos vadovai, atsižvelgdami į Lietuvos vidaus padėtį, patys nutarę per daug neraginti kuo greičiau užmegzti normalius santykius tarp Lietuvos ir Lenki-

²⁴ CVA, f. 383, ap. 7, b. 710, l. 237, 238.

²⁵ Ten pat, l. 230, 237.

²⁶ Ten pat, l. 167.

²⁷ Ten pat, l. 167a, 169.

²⁸ Ten pat, l. 168, 173.

²⁹ Ten pat, l. 169.

jos. „Jie nemano skubėti toje byloje, nes, kaip man sakė,—rašo atstovas,—jie norį leisti Tamstai pirma nugalėti visas vidaus sunkenybes ir galutinai sutvirtinti valdžią“³⁰.

Vengdami sukelti Lietuvoje naują liaudies masių nepasitenkinimo ir protestų bangą, Vakarų valstybių politikai patarė Lietuvos vyriausybės atstovams neskelbti spaudoje savo balandžio 3 d. notos ir kitų dokumentų³¹. Apskritai jie numatė, kad, išaiškėjus visoms jų ir Lietuvos vyriausybės kombinacijoms, visos pastangos galinčios žlugti³². Paruošiamasis darbas vyko, slepiant jį nuo visos lietuvių tautos.

Tačiau fašistinės vyriausybės pasirengimų normalizuoti santykius su Lenkija nebuvo galima nusišlepti. Lietuvos Komunistų partijos dėka jie daugiau ar mažiau buvo žinomi Lietuvos visuomenei.

Stiprėjant Lietuvos darbo žmonių nepasitenkinimui, fašistinė vyriausybė stengėsi nuneigti bet kokią žinutę apie galimą Lietuvos susitarimą su Lenkija. Negalėdama nusišlepti, su koku pasitenkinimu vasario 25 d. deklaraciją sutiko Vakarų valstybių ir Lenkijos valdantieji sluoksniai, vyriausybė po politiniais pranešimais dėjo savo pastabas ir paaikškinimus, pabrėždama, kad jeigu pasitarimai su Lenkija ir būtų vedami, tai tik dėl Vilniaus grąžinimo, nes šis tikslas pateisinąs kiekvieną priemonę, o nusistatymas prieš bet kokias derybas esąs neišmintingas³³.

4. Konflikto tarp Lietuvos ir Lenkijos aštrėjimas

Atsižvelgdama į situaciją šalies viduje, Lietuvos vyriausybė žengė dar vieną žingsnį, ypač pabrėždama Vilniaus klausimą ne tik vidaus, bet ir užsienio politikoje. Tai buvo naujosios konstitucijos projektas³⁴.

Ketvirtajame jo straipsnyje pažymėta, kad Lietuvos valstybės teritoriją sudaro tos žemės, kurių sienos aprašytos Lietuvos sudarytose tarptautinėse sutartyse.

Nagrinėjant šį konstitucijos straipsnį Vilniaus klausimo aspektu, aišku, kad viena iš čia turėtų galvoje sutarčių buvo 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos sutartis su Tarybų Rusija. Taigi fašistinė Lietuvos vyriausybė siekė parodyti, kad ji Vilnių laiko integraline Lietuvos dalimi, pripažįsta sutartį su Tarybų šalimi ir ja remiasi.

³⁰ Ten pat, I. 271.

³¹ Ten pat, I. 307, 316, 317. Šie dokumentai spaudoje nebuvo paskelbti. Kai kuriuos iš jų opozicinė spauda paskelbė tik 1927 m. gruodžio pabaigoje, įvykus Tautų Sąjungos gruodžio mėn. sesijai.

³² Ten pat, I. 167.

³³ Lietuvis, 1927.III.2, Nr. 47; III.3, Nr. 48 ir kt.

³⁴ Konstitucijos projekto 4, 4a ir 5 straipsniai buvo paskelbti 1927 m. rugsėjo 6 d. Lietuvyje, Nr. 198.

Ketvirtas „a“ straipsnis buvo suformuluotas taip: „Lietuvos sostinė yra Vilnius. Kitur ji tegali būti perkelta tik laikinai tam tikru įstatymu“.

Penktame straipsnyje buvo numatyta Klaipėdos ir Vilniaus krašto autonomija.

Kartu fašistinė Lietuvos vyriausybė dar labiau sustiprino antilenkišką nacionalistinę politiką šalies viduje. Į 1927 m. balandžio 1 d. paskelbtas Vilniaus apygardos mokyklų kuratorijos taisykles privačių mokyklų steigimo reikalų, varžančias lietuviškas mokyklas Vilniaus krašte, Lietuvos švietimo ministerija išleido nuostatus, nukreiptus prieš lenkiškas mokyklas Lietuvoje. Nuostatuose numatyto lietuvių kalbos egzamino 1927 m. rudenį neišlaikė nė vienas lenkas mokytojas.

Naujosios konstitucijos projekto punktai, įvykis su necenzuotų lenkų mokytojų egzaminais Lietuvoje ir kiti faktai sudarė pretekstą politiniams Lenkijos vadovams vėl pulti lietuvius Vilniaus krašte.

1927 m. spalio mėn. pradžioje Lenkijos valdžios organai Vilniaus krašte pradėjo susidoroti su nacionalinėmis lietuvių švietimo bei kultūros įstaigomis ir organizacijomis. Iki spalio 11 d. Vilniaus krašte buvo uždarytos 45 liaudies mokyklos, „Ryto“ draugija Vilniuje ir Švenčionyse, lietuvių mokytojų seminarija Vilniuje, suimta 120 lietuvių visuomenės veikėjų³⁵.

Tada Lietuvos vyriausybė spalio 11 d. šiuo klausimu pasiuntė notą, o spalio 15 d. motyvuotą skundą Tautų Sąjungos Tarybai³⁶. Abiejuose dokumentuose buvo pranešama apie represijas prieš lietuvius Vilniaus krašte, Lenkija kaltinama nevykdanti 1919 m. birželio 28 d. Paryžiaus sutarties dėl tautinių mažumų, Lietuvos skundą buvo prašoma svarstyti gruodžio mėn. Tautų Sąjungos Tarybos sesijoje.

Tautų Sąjungos Taryba Lietuvos skundą sutiko svarstyti, bet imperialistinių valstybių politikai buvo labai nepatenkinti Lietuvos vyriausybės veiksmais.

5. Politinis ir diplomatinis spaudimas

Spalio 10 d. pranešime Lietuvos atstovas Prancūzijoje rašė, kad politikos departamento direktorius Bomaršė (Baumarchais) yra pareiškęs, jog Lietuvos vyriausybės elgesys esąs provokacija ir kad šitaip negalima būti pasiekti jokių susitarimų ir pacifikacijų³⁷. Kartu jam buvo atskleistos ir tikrosios Lenkijos išpuolių prieš Lietuvą priežastys. 1927 m. spalio 19 d., kai Lietuvos atstovas apsilankė Europos reikalų departamente, jam buvo

³⁵ Lietuva, 1927.X.12.

³⁶ Lietuva, 1927.X.12; 1927.X.16.

³⁷ CVA, f. 383, ap. 7, b. 711, l. 136.

atvirai pasakyta, kad Prancūzijos vadovai nepatenkinti Lietuva, „nes,— rašė pranešime atstovas,— mes esą pradėjome lenkų mokyklas varžyti ir griebėmės priemonių, kurios turėjo Lenkiją sukiršinti, juo labiau, kad esą mes neišlaikėme susitarimo dėl „karo stovio“ atšaukimo ir nerealizavome kitų numatymų“³⁸.

1927 m. spalio 21 d. per Prancūzijos įgaliotąjį ministrą Lietuvoje G. Po imperialistinių valstybių vadovai įsakmiai rekomendavo Lietuvos vyriausybei duoti oficialų atsakymą į vadinamąjį „trijų demaršą“ ir Lenkijos vyriausybės gegužės 14 d. notą. Kartu G. Po įspėjo, kad Lietuvai būtų daug geriau, jei atsakyme būtų numatyta galimybė deryboms su Lenkija³⁹.

1927 m. spalio 28 d. Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir Italijos akredituotiems ministrams Lietuvoje buvo įteiktas Lietuvos vyriausybės memorandumas⁴⁰. Jame buvo pateikti faktai, rodantieji Lietuvos valdžios siekimus sureguliuoti santykius su Lenkija, išdėstyta vadinamojo „karo stovio“ genezė. Lenkijos vyriausybė kaltinama palaikanti tą stovį. Svarbiausia sąlyga Lietuvos ir Lenkijos santykiams sureguliuoti pažymimas reikalavimas laikyti, kad Lietuvos ir Lenkijos siena yra nenustatyta, ir ginčijamus klausimus svarstyti derybomis. Taigi Lietuvos vyriausybė nuo galimybės derėtis su Lenkija iš esmės neatsisakė, bet kartu kėlė ir Vilniaus klausimą.

Į spalio 28 d. memorandumą Vakarų valstybių politikai žiūrėjo labai nepalankiai. Apie tai savo pranešimuose rašė Lietuvos diplomatiniai atstovai Vakarų valstybėse. „... Mūsų pro memoria padariusi Quai d'Orsay (Prancūzijos užsienio reikalų ministerijai.— R. Ž.) ne kokio įspūdžio“,— rašė Lietuvos atstovas Prancūzijoje 1927 m. lapkričio 9 d. pranešime⁴¹. Lietuvos pasiuntiniui Italijos užsienio reikalų ministerijoje buvo pasakyta, kad Lietuvos memorandume per mažai kalbama apie Lietuvos taikius siekimus ir kad Anglijos bei Prancūzijos politikai yra labai įsitikinę Lietuvos netaikingumu⁴².

Lapkričio 19 d. pranešime Lietuvos atstovas Prancūzijoje pabrėžė, kad nusistatymas Prancūzijoje prieš Lietuvą didėja. „Mūsų paskutinė pro memoria čia interpretuojama „karo stovio“ oficialiosios konfirmacijos prasme... Tas „karo stovis“ taip psichiškai suerzino visus taikos apaštalus, kad jie tiesiog ruošiasi prieš mus į kryžiaus karą“⁴³. Iš Lietuvos diplomatiinių pasiuntinių Vakarų valstybėse pranešimų matyti ir tai, kad Lie-

³⁸ Ten pat, l. 96.

³⁹ Ten pat, b. 710, l. 89—90a.

⁴⁰ Lithuanie et Pologne..., p. 23—26.

⁴¹ CVA, f. 383, ap. 7, b. 710, l. 30.

⁴² Ten pat, l. 27.

⁴³ Ten pat, b. 766, l. 209.

tuvos vyriausybės memorandumus paskatines Vakarų valstybių politikus daug plačiau spręsti Lietuvos skundą ir svarstyti Lietuvos bei Lenkijos santykių visumą⁴⁴.

6. Karinio puolimo prieš Lietuvą pavojus

Tuo tarpu konfliktas darėsi vis aštresnis. Jau spalio pradžioje Lietuvai grėsė karinis buržuazinės-dvarininkinės Lenkijos užpuolimas. Minėtame 1927 m. spalio 20 d. pranešime Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje rašė, kad spalio 19 d. pasikalbėjime A. Brianas, Prancūzijos užsienio reikalų ministras, kelis kartus pakartojęs, kad „padėtis esanti labai rimta ir kad mums reikia būti labai atsargiems“⁴⁵. Apskritai iš viso pasikalbėjimo Lietuvos atstovas padarė išvadą, kad „Brianas yra „au courant“ kokių tai pavojingų Pilsudskio planų prieš mus“.

Apie gresiantį karinio užpuolimo pavojų Lietuvos pasiuntinį įspėjo Italijos užsienio reikalų ministerijoje ir primygtinai patarė „vengti drastiškų žingsnių“⁴⁶. Pilna nerimo ryšium su gresiančiu Lietuvai pavojumi atėjo J. Baltrušaičio telegrama iš Maskvos, raginusi laikytis ypatingo budrumo⁴⁷.

Buržuazinės-dvarininkinės Lenkijos militaristai atvirai demonstravo pasiruošimus pulti Lietuvą.

Tam tikra karinė demonstracija buvo Pilsudskio atvykimas į Vilnių spalio 9 dieną. Čia įvyko karinis paradas, po to du pasitarimai. Spalio 10 d. Pilsudskis išvyko į Gardiną, kur vyko karinis pasitarimas⁴⁸.

Lenkijos agresyvieji sluoksniai 1927 m. rudenį prieš Lietuvą norėjo panaudoti lietuvių politinius emigrantus⁴⁹.

1927 m. spalio 14 d. telegramoje Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje, remdamasis slapta gautomis žiniomis iš Vokietijos vyriausybinių sluoksnių, perspėjo Lietuvos vyriausybę, kad Vilniaus krašte organizuojami pabėgėliai iš Lietuvos, kurie, kaip buvo rašoma telegramoje, „lenkams diriguojant, gali išprovokuoti pučą, neramumus Lietuvoje ir lenkų invaziją“⁵⁰. Pasiuntinys patarė kreipti į tai rimčiausią dėmesį.

Apie Lenkijos militaristų planus pasiųsti į Lietuvą ginkluotus politinius emigrantus, sukelti Lietuvoje neramumus ir, tuo pasinaudojant, įsi-

⁴⁴ Ten pat, b. 711, l. 71.

⁴⁵ Ten pat, l. 99.

⁴⁶ Ten pat, l. 86.

⁴⁷ Ten pat, l. 81.

⁴⁸ Słowo, 1927.X.11.

⁴⁹ R. C e p a s, min. veik., p. 164—166.

⁵⁰ CVA, f. 383, ap. 7, b. 711, l. 113.

kišti į Lietuvos vidaus reikalus valstiečių liaudininkų Centro komitetui pranešė politiniai emigrantai V. Vikonis ir V. Mickus⁵¹.

Kad Lenkijos militaristai rengia puolimą prieš Lietuvą, rašė ir Lietuvos atstovas Latvijoje lapkričio 29 d. pranešime: „p. Cielensas mano, kad reikia skaitytis su visokiomis galimybėmis iš lenkų pusės. Kad yra kurie tai lenkų planai, abejoti esą netenka“⁵². Pasikalbėjęs su grįžusiu iš Varšuvos Latvijos įtakingu politiniu veikėju (pavardė neminama), tos pačios dienos antrame pranešime pasiuntinys pabrėžė, kad svarbiausia karine jėga žygiui prieš Lietuvą laikomos civilinės karinės organizacijos, kurios „esančios taip parengtos, kad per 24 valandas jos gali būti pilnoje karo tvarkoje“⁵³.

Iš paskelbtų tarybinių dokumentų matyti, kad lapkričio pabaigoje J. Pilsudskis buvo numatęs nedelsdamas pradėti karo veiksmus, žaibiškai užimti Kauną ir pasirašyti „taiką“ jau su nauja Lietuvos vyriausybe, sudaryta Kaune Lenkijos armijai spaudžiant. Pagal tą „taikos sutartį“ Lietuva privalėjo užmegzti su Lenkija artimus ryšius, faktiškai reiškiančius uniją. Po to pagrindinės Lenkijos kariuomenės jėgos turėjo pasitraukti iš Lietuvos, pavesdamos naujos tvarkos apsaugą lietuvių politinių emigrantų (plečkaitininkų) „legionams“, kuriuos, reikalui esant, paremtų nedidelės lenkų kariuomenės įgulos⁵⁴.

Lietuvos pasienyje buvo dislokuoti Lenkijos kariniai daliniai⁵⁵. Karinis konfliktas galėjo įsiliepsnoti kiekvieną akimirką.

Taigi 1927 m. rudenį situacija buvo tokia, kad Lietuvai reikėjo arba užmegzti normalius santykius su Lenkija, paliekant Vilnių su aplinkinėmis teritorijomis jos valdžioje, arba atsisakyti vykdyti tarptautinio imperializmo reikalavimus, o tai reiškė karą su daug stipresne Lenkija.

7. Tarybų šalies pozicija Lietuvos ir Lenkijos konflikto metu

Šiuo pavojingu Lietuvai metu Tarybų Sąjunga užstojo lietuvių tautą, kartu gindama taikos išsaugojimą Rytų Europoje. Tarybinė vyriausybė Lietuvos ir Lenkijos santykių paaštrėjimą vertino kaip ypač rimtą pavojų bendram taikos reikalui⁵⁶.

Tarybinės vyriausybės užsienio politikos uždaviniai buvo suformuluoti TSKP XV suvažiavimo nutarimuose, kur pabrėžiamas reikalas vykdyti

⁵¹ Ten pat, b. 766, l. 154.

⁵² Ten pat, b. 711, l. 39.

⁵³ Ten pat, l. 35.

⁵⁴ Документы внешней политики СССР, т. X, М., 1965, р. 540.

⁵⁵ CVA, f. 383, ap. 7, b. 711, l. 35, 36.

⁵⁶ Документы. . . , р. 492.

„nenukrypstamą taikos politiką, kuri yra ne kas kita, kaip kovos su imperialistinių karų pavojumi politika, ir kuri kartu yra pagrindinė sąlyga socializmui TSR Sąjungoje toliau augti“⁵⁷. Vadovaudamasi taikos išsaugojimo principu, Tarybinė vyriausybė budriai sekė įvykius tarptautinėje politikoje, taigi ir Lietuvos bei Lenkijos konflikto brandimą.

Dar 1927 m. gegužės 10 d. kalbėdamas su Italijos pasiuntiniu Tarybų Sąjungoje, užsienio reikalų komisaro pavaduotojas M. Litvinovas paklausė jį, kokių interesų vedina Italija kišasi į Lietuvos ir Lenkijos santykius. Pasiuntiniui atsakius, jog tai taikos reikalas, M. Litvinovas pabrėžė, kad taikos interesai reikalauja, jog didžiosios valstybės spaustų Lenkiją, o ne silpną Lietuvą⁵⁸.

Iš užsienio reikalų komisaro G. Čičerino pasikalbėjimo su Vokietijos pasiuntiniu Tarybų Sąjungoje Brokdorfu-Rancau (Brockdorf-Rantzau) 1927 m. lapkričio 20 d.⁵⁹ matyti, kad Tarybinės vyriausybės susirūpinimas Lietuva didėjo kartu su Lietuvos ir Lenkijos santykių įtampa.

Apskritai Tarybinės vyriausybės veikloje Lietuvos ir Lenkijos konflikto atžvilgiu galima išskirti dvi kryptis: 1) ji siekė užkirsti kelią konfliktą spręsti karu, 2) palengvinti Lietuvai santykių su Lenkija klausimo sprendimą Tautų Sąjungos gruodžio mėn. sesijoje. Tarybinė vyriausybė, rūpindamasi Lietuvos saugumu ir įvertindama padėties pavojingumą, 1927 m. lapkričio 23 d. nusiuntė Lietuvos vyriausybei notą, kurioje buvo rekomenduojama, kad, vadovaudamasi gyvybiniais savo tautos interesais, ji vengtų bet kokių veiksmų, galinčių dar labiau paąstrinti Lietuvos ir Lenkijos konfliktą⁶⁰.

Užkirsti kelią kariniam konfliktui Rytų Europoje daug padėjo Tarybinės vyriausybės 1927 m. lapkričio 24 d. nota Lenkijos vyriausybei⁶¹. Joje Tarybinė vyriausybė pareiškė, kad taikos išsaugojimas priklauso ne nuo silpnos Lietuvos, kuri net negali norėti savo pretenzijų spręsti karu, o nuo Lenkijos. Notoje atkreipiamas Lenkijos vyriausybės dėmesys į milžiniškus pavojus, kuriuos gali sukelti Lenkijos pasikėsinimas prieš Lietuvos nepriklausomybę bet kokia forma, ir išreiškiamas įsitikinimas, kad Lenkijos vyriausybė sugebėsianti pašalinti karo grėsmę.

Lapkričio 24 d. nota Lenkijos vyriausybei parodo, kad agresorius buvo ne maža ir silpna Lietuva, o buržuazinė-dvarininkinė Lenkija, kuriai ir turėjo tekti visa atsakomybė už jos veiksmus.

Visų svarbiausia, kas buvo pasiekta lapkričio 24 dienos nota bei kito-

⁵⁷ TSKP suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų rezoliucijose ir nutarimuose, t. II, p. 416.

⁵⁸ Документы. . . , p. 198.

⁵⁹ Ten pat, p. 486—488.

⁶⁰ Ten pat, p. 491.

⁶¹ Ten pat, p. 491—493.

mis diplomatinėmis priemonėmis Lenkijos vyriausybei, tai karinio užpuolimo prieš Lietuvą grėsmės pašalinimas. Lenkijos vyriausybė buvo priversta visam pasauliui pareikšti, kad ji nepulsianti Lietuvos. Toks pareiškimas buvo padarytas 1927 m. lapkričio 27 d. Lenkijos vyriausybės cirkuliarinėje notoje visoms vyriausybėms, su kuriomis Lenkija palaikė diplomatinius santykius: „Lenkijos vyriausybė pareiškia, kad ji neturi jokių tikslų, nukreiptų prieš Lietuvos respublikos politinę nepriklausomybę bei jos teritorijos integrališkumą ir kad jos vienintelis tikslas yra užmegzti su Lietuva normalius geros kaimynystės santykius“⁶².

Šiuo pareiškimu Lenkijos vyriausybė viešai įsipareigojo susilaikyti nuo puolimo prieš Lietuvą vienokia ar kitokia forma ir buvo priversta savo įsipareigojimą laikyti.

Karinio konflikto tarp Lietuvos ir Lenkijos brendimo sąlygomis visai Europai rūpėjo, kaip pasielgs Tarybų Sąjunga, jeigu Lenkijos kariuomenė užpuls Lietuvą. Buvo skleidžiami gandai, kad TSRS karui nepasiruošusi ir Lietuvos neginsianti.

Savo pozicijos tuo klausimu Tarybinė vyriausybė neslėpė. Atsakydamas Vokietijos pasiuntiniui Maskvoje lapkričio 20 d., G. Čičerinas pažymėjo, kad Tarybų Sąjungoje niekas nėra abejingas Lietuvos likimui, nes Lenkijos puolimas prieš Lietuvą yra vertinamas kaip pirmasis puolimo prieš TSRS žingsnis⁶³. Analogiškai teiginiai buvo išdėstyti Lenkijos pasiuntiniui Patekui⁶⁴. Jau minėtoje notoje Lenkijai Tarybinė vyriausybė taip pat pažymėjo, kad ji neabejinga Lietuvos likimui ir nepaliksianti jos likimo valiai⁶⁵. Italijos pasiuntiniui Čeručiui G. Čičerinas pasakė, kad Tarybų Sąjunga pasiliekanči veiksmų laisvę⁶⁶.

1927 m. TSRS nebuvo Tautų Sąjungos narė (į Tautų Sąjungą ji įstojo 1934 m. rugsėjo 15 d.), bet Tarybinė vyriausybė stengėsi padėti Lietuvai ir Tautų Sąjungoje.

TSRS vyriausybė matė, kad imperialistinių valstybių, kaip ir Lenkijos, vadovai ypač kaltino Lietuvą, kad ji palaikanti karo padėtį su Lenkija. Tokią nuomonę ir priešišką Lietuvai poziciją dar labiau sustiprino Lietuvos vyriausybės 1927 m. spalio 28 d. memorandumas. Tarybinė vyriausybė stengėsi įtikinti Lietuvos vyriausybę, kad ji nedelsdama oficialiai paskelbtų karo padėtį tarp Lietuvos ir Lenkijos neegzistuojančia⁶⁷. Jau aukščiau minėtoje notoje (XI.23) Lietuvos vyriausybei ypač buvo pabrėžta tokio jos žingsnio svarba: „karo padėties panaikinimas,— rašoma noto-

⁶² Lithuanie et Pologne... , p. 28.

⁶³ Документы... , p. 488.

⁶⁴ Ten pat, p. 489.

⁶⁵ Ten pat, p. 492.

⁶⁶ Ten pat, p. 500, 523.

⁶⁷ Ten pat, p. 485.

je,— išmuštų iš Lietuvos priešų rankų patį aštriausią ginklą, kuriuo jie operuoja prieš Lietuvą“. Kartu buvo pabrėžta, kad tai jokių būdu nereikėtų, jog Lietuva atsisakanti liesti bent vieną ginčijamą klausimą tarp Lietuvos ir Lenkijos. Spręstinos problemos liktų kaip likusios, tik gerokai sumažėtų pavojus taikai⁶⁸.

1927 m. lapkričio 27 d. kalbėdamasis su Prancūzijos pasiuntiniu Erbertu, TSRS užsienio reikalų komisaras G. Čičerinas pažymėjo, kad, jo nuomone, bet koks Vilniaus klausimo sprendimas Tautų Sąjungoje dar labiau sukomplikuotų padėtį⁶⁹. Jis pabrėžė, kad karo padėties panaikinimas visai nereiškia kitos šalies teritorijos pripažinimo ir kad taikus sugyvenimo būdas tarp Lietuvos ir Lenkijos gali būti nustatytas tik tokiu atveju, jei nė viena iš jų nebus verčiama spręsti Vilniaus klausimo kitos naudai. Tą pačią dieną pasikalbėjime su Italijos pasiuntiniu Čeručiu G. Čičerinas taip pat pabrėžė, kad jokių būdu negalima versti Lietuvos oficialiai pripažinti Vilnių Lenkijai⁷⁰.

Prieš pat Tautų Sąjungos sesiją (XII.4) M. Litvinovas Lietuvos ir Lenkijos santykių klausimu kalbėjosi su Prancūzijos užsienio reikalų ministru A. Brianu ir jį įtikinėjo, kad Prancūzijos atstovams sesijoje reikia kovoti prieš nepriimtina Lietuvai Vilniaus klausimo svarstymą⁷¹.

Įdomu, kokia buvo šiuo klausimu Vokietijos pozicija. Sprendžiant Lietuvos ir Lenkijos konfliktą, JAV istorikas A. E. Senas Vokietijai skiria nemažą reikšmę⁷². Iš tarybinių dokumentų matyti, kad stiprėjant Lietuvos ir Lenkijos konfliktui, Tarybinė vyriausybė apie padėties pavojingumą informavo Vokietijos vyriausybę ir norėjo su ja derinti savo diplomatinis veiksmus⁷³. Pasikalbėjimai tarp Vokietijos pasiuntinio Tarybų Sąjungoje Brokdorfo-Rancau ir G. Čičerino rodo, kad Vokietijos vyriausybė nepalaikė Tarybinės vyriausybės demaršo Kaune (XI.23). Ji nepatarė Lietuvos vyriausybei nutraukti karo padėtį su Lenkija iki Tautų Sąjungos sesijos⁷⁴, nors ir neprisijungė prie Vakarų imperialistinių valstybių, kad ir kaip buvo stengiamasi ją įtraukti⁷⁵.

1927 m. gruodžio 4 d. M. Litvinovas Ženevoje kalbėjosi su Vokietijos užsienio reikalų ministru G. Štrezemanu. Vokietija buvo Tautų Sąjungos narė, ir G. Štrezemanas dalyvavo gruodžio mėn. sesijoje. M. Litvinovas suderino su G. Štrezemanu Vokietijos poziciją Tautų Sąjungos Tarybos sesijoje Lietuvos ir Lenkijos santykių klausimu. G. Štrezemanas nutarė

⁶⁸ Ten pat, p. 491.

⁶⁹ Ten pat, p. 498.

⁷⁰ Ten pat, p. 499.

⁷¹ Ten pat, p. 541.

⁷² A. E. Senas, min. veik., p. 196—197.

⁷³ Документы. . . , p. 486—488.

⁷⁴ Ten pat, p. 494, 531.

⁷⁵ Ten pat, p. 496.

laikytis prieš bet koki naują Vilniaus klausimo sprendimo variantą Lenkijos naudai, prieš reikalavimus Lietuvai užmegzti normalius diplomatinis santykius su Lenkija⁷⁶. Po pasikalbėjimo su M. Litvinovu savo ruožtu įvyko G. Štrezemanio pokalbis su A. Brianu.

Taigi, sprendžiant Lietuvos ir Lenkijos konfliktą, Vokietijos vyriausybė veikė suderintai su Tarybų Sąjunga ir jos paskatinta.

Gruodžio 4 ir 5 d. M. Litvinovas kalbėjosi ir su A. Voldemaru, įtikindamas jį atsisakyti karo padėties su Lenkija.

Apžvelgus Tarybinės vyriausybės diplomatinis žygius, galima teigti, jog jie turėjo įtakos Tautų Sąjungos Tarybos 1927 m. gruodžio 10 d. rezoliucijos formulavimui. Be to, palankios Lietuvai rezoliucijos formulavimui padėjo bendra tarptautinė padėtis: paaštrėjo prieštaravimai tarp Vakarų Europos imperialistinių valstybių, iš jų ir JAV; Anglija ir Prancūzija nebuvo linkusios dar labiau komplikuoti Lietuvos ir Lenkijos santykių priešiška Lietuvai rezoliucija⁷⁷.

Lietuvos ir Lenkijos konflikto didėjimas, o ypač karo pavojus, buvo likviduotas, jų santykiai vėl įėjo į senas tradicines vėžes — jokių oficialių politinių, kultūrinių, ekonominių ryšių.

8. Išvados

1. 1925—1927 m., stiprėjant antitarybinei imperialistinių valstybių, ypač Anglijos, politikai, buvo siekiama priversti Lietuvą užmegzti normalius santykius su Lenkija ir įjungti ją į bendrą antitarybinį frontą.

2. Lietuvos ir Lenkijos santykių paaštrėjimas suardė imperialistinių valstybių planus.

Abiejų kaimyninių šalių santykių komplikavimą didino Lietuvos vidaus padėtis. Fašistinė Lietuvos vyriausybė, norėdama įsigyti šalyje daugiau pasitikėjimo, ypač aštrino Vilniaus klausimą. Lenkijos agresoriams tai buvo pretekstas dar labiau sukomplikuoti santykius su Lietuva. Prieš ją buvo pradėtas diplomatinis ir karinis spaudimas.

3. Taikų Lietuvos ir Lenkijos konflikto sprendimą nulėmė Tarybų Sąjunga. Rytų Europoje Tarybinė vyriausybė siekė išsaugoti taiką. (karinis konfliktas tarp Lietuvos ir Lenkijos grėsė taikos interesams), be kurios Tarybų šalyje negalėjo būti kuriamas socializmas. Tarybinės vyriausybės pastangomis buvo užkirstas kelias kariniam Lenkijos puolimui prieš Lietuvą, tarp Lietuvos ir Lenkijos panaikinta vadinamoji „karo padėtis“, iš Lietuvos nereikalaujant oficialiai atsisakyti savo teisių į Vilnių.

⁷⁶ Ten pat, p. 541—542.

⁷⁷ Ten pat, t. XI, M., 1966, p. 528.

ОБОСТРЕНИЕ ПОЛЬСКО-ЛИТОВСКОГО КОНФЛИКТА В 1927 г. И ПОЗИЦИЯ СССР

Р. ЖЕПКАЙТЕ

Резюме

С приходом к власти в Англии консерваторов в империалистическом мире усилилась волна антисоветизма. В период 1925—1927 гг. основной чертой политики империалистических держав явилось враждебное отношение к стране Советов.

Определенное место при этом империалистические державы отводили польско-литовским отношениям. С приходом к власти в Литве фашистского правительства империалистические круги Запада предвидели возможность примирить Литву с Польшей, устранив тем самым препятствия для вхождения Литвы в единый с Польшей антисоветский блок. С этой целью политические деятели империалистических держав начали дипломатическое давление как на литовское, так и на польское правительства.

Однако для осуществления этих намерений имелись весьма важные препятствия. Литовский народ в результате захвата в октябре 1920 г. Вильнюса польскими войсками был решительно против любых отношений с буржуазно-помещичьей Польшей. Все буржуазные правительства в своих декларациях заявляли, что Литва не установит нормальных соседских отношений с Польшей до тех пор, пока не будет возвращен Вильнюс.

Это вынуждено было признать и захватившее власть в Литве фашистское правительство, тем более, что доверием у народа оно не пользовалось.

Стремясь укрепить свои позиции, правительство А. Вольдемараса особенно заострило Вильнюсский вопрос, провозгласив в проекте новой конституции Вильнюс столицей Литвы. Этот факт вызвал большое недовольство правящих кругов Польши и западных держав.

В течение осени 1927 г. литовско-польский конфликт обострился еще более.

Анализ создавшегося положения, сделанный на основании архивных материалов, показывает, что Литва находилась перед угрозой военного вторжения польских войск.

Ввиду создавшегося положения, правительство Литвы обратилось в Совет Лиги Наций. Учитывая недовольство руководителей западных держав политикой А. Вольдемараса, следовало ожидать отрицательного решения вопроса в отношении Литвы.

Связь литовско-польского конфликта с международной политикой империалистических держав создавала опасность для дела мира в Восточной Европе, угрожала строительству социализма в СССР. Советское правительство внимательно следило за деяниями международного империализма, СССР не могло не волновать обострение польско-литовских отношений.

В период обострения польско-литовского конфликта Советское правительство действовало в двух направлениях:

1. Предпринимало меры, препятствующие назреванию военного конфликта между Литвой и Польшей.

2. Оказывало помощь Литве в решении конфликта на сессии Совета Лиги Наций. Важным моментом деятельности СССР в первом направлении следует считать ноту Советского правительства правительству Литвы от 23 ноября 1927 г., в которой содержалось предложение избегать действий, способствующих обострению отношений с Польшей, а также ноту от 24 ноября правительству Польши. В ноте польскому правительству правительство СССР обратило внимание правящих кругов Польши на то, какими опасностями чревато посягательство Польши на независимость Литвы, отметило, что сохранение мира в большей степени зависит от Польши, чем от слабой Литвы.

Важным фактором в борьбе за ликвидацию польско-литовского конфликта следует считать и то обстоятельство, что Советское правительство расценивало возможное вторжение Польши в Литву как первый шаг нападения на Советский Союз и в случае польско-литовской войны оставляло за собой свободу действий.

Такая позиция СССР не могла не оказать воздействия на милитаристов буржуазно-помещичьей Польши.

В циркулярной ноте от 28 ноября 1927 г. правительство Польши публично заявило всем правительствам, с которыми Польша поддерживала дипломатические отношения, что оно «не имеет никаких намерений, направленных против политической независимости и территориальной неприкосновенности Литовской республики»...¹

Суть помощи СССР Литве на сессии Совета Лиги Наций заключалась в следующем:

1. Советские руководители неоднократно предлагали правительству Литвы объявить о прекращении состояния войны между Литвой и Польшей, обезоружив тем самым противников Литвы, обвинявших ее в поддержании такого состояния.

2. В беседах советских руководителей с представителями Франции и Италии было изложено мнение Советского правительства о том, в каком направлении следовало бы решать польско-литовский конфликт. Советское правительство подчеркивало, что «никак нельзя принудить Литву к официальному признанию Вильно за Польшей»².

3. Советское правительство на декабрьской сессии препятствовало предъявлению правительству Литвы требований официально отказаться от Вильнюса. Советское правительство добивалось приемлемой для Литвы формулировки резолюции сессии Совета Лиги Наций.

Обострение противоречий между империалистическими державами, борьба СССР за сохранение мира в Восточной Европе создали предпосылки для формулировки более благоприятной резолюции в отношении Литвы на декабрьской сессии Совета Лиги Наций.

¹ Документы внешней политики СССР, т. X, стр. 649.

² Там же, стр. 499.